

zich overgeven.¹ Hardnekkig verzet was alleen mogelijk waar min of meer aanzienlijke voorraden lagen; zo wist het garnizoen van de vesting Brest-Litowsk zich enkele weken lang heldhaftig te verdedigen. Daar stond dan weer tegenover dat elders, en met name op het platteland, de Duitsers door de boerenbevolking voorzover deze door het communistisch regime haar particuliere eigendommen goeddeels verloren had, familieleden had zien deporteren en zich aan een grauwe reglementering onderworpen voelde, allerminst als vijanden beschouwd werden, vaak eerder als bevrijders. Maar dat duurde niet lang: de onbarmhartige wijze waarop de Duitsers zich al in de eerste bezettingsperiode gingen gedragen, maakte het de meesten die onder het Stalinistische juk gezucht hadden, duidelijk dat het juk van Hitler minstens zo zwaar was. Niet lang duurde het of de volkeren van de Sowjet-Unie beseften dat zij in een strijd op leven en dood gewikkeld waren. Niet alleen het voortbestaan van de Sowjet-Unie maar het voortbestaan van Rusland *tout court* stond op het spel; de dreiging van slavernij moest afgewend worden.

Na korte tijd was dat besef ook ten volle tot de leiding van de Sowjet-staat doorgedrongen; toen begreep zij tevens dat, gegeven de snelle voortgang van de Duitse strijdkrachten en de desorganisatie aan eigen kant, grote delen van de Sowjet-Unie aan de vijand prijsgegeven zouden moeten worden. Zij besloot, de tactiek toe te passen die, in het onafzienbaar wijde land, Napoleon in 1812 zoveel schade berokkend had: de tactiek van de verschroeide aarde. Een week na het begin van de invasie, op 29 juni dus, gaven het bestuur van de communistische partij en de raad van volkscommissarissen (de ministerraad) als richtlijn aan (een richtlijn die vijf dagen later door Stalin in een nogal apologetische radiotoespraak bevestigd werd) dat bij de terugtochten van het Rode Leger alles geëvacueerd of vernietigd moest worden wat de indringers van nut zou kunnen zijn: 'geen locomotief, geen goederenwagon, geen kilo graan, geen liter aardolie' zou hij mogen vinden; wat men niet oostwaarts kon voeren, diende men 'onvoorwaardelijk te vernietigen.'² Partijbestuur en Raad van Volkscommissarissen besloten voorts om demoralisatie bij de strijdkrachten tegen te gaan door grote aantallen geschoolde partijleden en leden van de communistische jeugdorganisatie naar het front te zenden; vóór eind september waren dat er zestig-

¹ In totaal werden in '41 bijna drie-en-een-half miljoen en later nog eens twee miljoen Russische militairen door de Duitsers krijgsgevangen gemaakt. Meer dan een miljoen hunner werden geliquideerd, bijna tweemiljoendriehonderdduizend stierven in gevangenen- of concentratiekampen. ² *Geschiede des grossen Vaterländischen Krieges der Sowjetunion*, dl. II, p. 62-65.